

Doc. dr. Zuhdija Hasanović

Predavanje na 1. Evropskom simpozijumu o hidžami,
Sarajevo 06. i 07.05.2006

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

HIDŽAMA I NJENO MJESTO U SUNNETU BOŽIJEG POSLANIKA, S.A.V.S.

Da bi saznali efikasnost i djelotvornost hidžame ne samo da je nužno na osnovu naučnih i egzaktnih istraživanja doći do tih podataka, već je skoro jednako važno, za one koji se osjećaju sljedbenicima Božijeg Poslanika, s.a.v.s., saznati kakvo je njegovo mišljenje o ovom načinu liječenja, da li ono spada u njegov sunnet i ako spada da li smo zbog toga obavezni koristiti ovaj način liječenja.

Prije nego što navedemo hadise koji govore o hidžami nezaobilazno je reći nešto više o sunnetu Božijeg Poslanika, s.a.v.s., i njegovoj normativnosti.

1. NORMATIVNOST POSLANIKOVA, S.A.V.S., SUNNETA

Iako su islamski znanstvenici u velikoj mjeri saglasni u definiranju sunneta, drugog izvora islama, pa tako za znanstvenike hadisa sunnet označava sve ono što je Božiji Poslanik, s.a.v.s., govorio, radio, prećutno odobravao, kao i njegove tjelesne i moralne osobine, odnosno cjelokupni njegov uzorni život, kako prije, tako i poslije primanja prve Objave, ipak su velike razlike među njima u poimanju da li je sve ono što se imenuje pojmom sunnet uistinu normativno, ili u tome treba praviti razliku.

O nužnoj podjeli sunneta s obzirom na normativnost govorili su i pisali: Ibn Kutejbe (u. 276. po H.), el-Karafi (u. 684. po H.), Ibn Kajjim el-Dževzije (u. 751.), Šah Velijullah ed-Dihlevi (u. 1176. po H.), Rešid Rida (u. 1354. po H.), Mahmud Šeltut (u. 1383. po H.), et-Tahir ibn Ašur, Jusuf el-Karedavi i dr.¹ Ovi autori koji smatraju da je nužno napraviti distinkciju unutar sunneta Allahova Poslanika (alejhis-selam) s obzirom na njegovu normativnost kažu:

Nemaju sve riječi, djela i odobrenja koja se prenose od Božijeg Poslanika (alejhis-selam) zakonodavnu snagu, niti se traži da ih sve šerijatski obaveznici ispoštuju, jer je Poslanik (alejhis-selam) čovjek poput ostalih ljudi, a Allah (dželle šanuhu) ga je odabrao da uputi ljude i da ih vodi pravim putem. Allah (dželle šanuhu) kaže:

{ قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ... }

Reci: "Ja sam čovjek kao i vi, meni se objavljuje..."²

¹ Više v.: Dr. Yûsuf al-Qaraëawî, «al-Çànb at-tašrî'î fî as-sunna an-nabawiyya», *as-Sunna an-nabawiyya wa manhaçuhâ fî binâ' al-ma'rifa wa al-ûaëâra* (nadwa), 'Ammân, 1992., str. 985.

² Kur'ân, al-Kahf, 110.

Prema tome sve ono što je poteklo od Božijeg Poslanika (alejhis-selam) može se podijeliti na ono što ima zakonodavni karakter, odn. što je obavezujuće za druge (*tešri'i*) i ono što nema zakonodavni karakter, odn. ono što nije obavezujuće (*gajru tešri'i*).

1.1. Sunnet koji nije obavezujući za sljedbenike Muhammeda (alejhis-selam) dijeli se na:

1. ono što je poteklo od Poslanika (alejhis-selam) vezano za njegovu ljudsku dimenziju, kao što je činjenica da je Božiji Poslanik, s.a.v.s., jeo, pio, spavao, hodao, oblačio se i dr. što je vezano za ljudsku prirodu, potrebe i sklonosti (*el-ef'alul-džibilijje*) a što ne čini sastavni dio Šerijata. Aktivnosti ove vrste nisu od primarne važnosti za poslaničku misiju i otuda ne ustanovljavaju zakonske norme. Prema mišljenju većine uleme Poslanikovo (alejhis-selam) davanje prioriteta nečemu u ovim područjima, kao što su Poslanikove (alejhis-selam) najdraže boje, ili da je spavao na desnoj strani ukazuju samo da su ti postupci dopušteni i ništa više.³

Međutim, ako je Božiji Poslanik (alejhis-selam) insistirao na određenom načinu ponašanja, kao što je jedenje desnom rukom, pijeње sjedeći i sl. ove aktivnosti se neće više smatrati samo dopuštenim, nego i obaveznim, odnosno ako je osuđivao određeno ponašanje ono postaje zabranjeno, kao što je slučaj oblačenja svile muškaraca, upotreba zlatnog ili srebrenog escajga, tetoviranje i sl.;⁴

2. ono što je rezultat njegova znanja i životnog iskustva u ovosvjetskim pitanjima s obzirom da je on (alejhis-selam) osoba koja se pojavila u specifičnim historijskim i geografskim okolnostima, kao što je slučaj sa njegovim uputama vezanim za trgovinu, poljoprivredu, medicinu i drugo što se oslanja na uvažavanju zahtjeva trenutnih okolnosti. Upute u ovim oblastima su također periferne u odnosu na glavnu zadaću poslaničkog poziva, te se ni one ne smatraju dijelom Šerijata.

Neke od uputa ove vrste ipak imaju obavezujući opći karakter i odnose se na sve muslimane, u svim vremenima i na svim prostorima, kao što su naredbe da se treba liječiti, jer je Allah (dželle šanuhu) za svaku bolest dao lijek...,⁵ da se treba liječiti isključivo onim što je dopušteno⁶ i sl.

3. upute i sugestije Božijeg Poslanika (alejhis-selam) koje su rezultat ljudskog promišljanja konkretnih prilika, kao što je razmještaj vojske na ratne položaje, određivanje linije za napad i odbranu što se sve zasniva na promišljanju konkretne situacije i ličnom iskustvu.⁷

³ Više v.: Ph D M. H. Kamali, *Principles of islamic jurisprudence*, str. 64.

⁴ Više v.: 'Abd ar-Ra'ūf Muhammad Usmān, *Mahabba ar-rasūl bayna al-ittibā' wa al-ibtidā'*, Dār at-tarbiyya wa at-turās, Makka, 1995., str. 107.; Dr. Yūsuf al-Qaraëâwî, «al-Çänib at-tašrî'î fî as-sunna an-nabawiyya», *as-Sunna an-nabawiyya wa manhaçuhâ fî binâ' al-ma'rifa wa al-úaëâra* (nadwa), 'Ammân, 1992., str. 1000.

⁵ Hadis navode: at-Tirmizî, *Sunan*, «Kitāb at-tibb 'an Rasullillāh», br. 1961.; Abū Dāvūd, *Sunan*, «Kitāb at-tibb», br. 3357., 3376.; Ibn Mādža, *Sunan*, «Kitāb at-tibb», br. 3427.; Ahmad, *Musnad*, «Awwal musnad al-Kūfiyyîn», br. 17.726., 17.727., 17.728.,

⁶ Hadis se nalazi kod Abū Dāvūda, *Sunan*, «Kitāb at-tibb», br. 3.376.

⁷ Više v.: Dr. Yūsuf al-Qaraëâwî, «Al-Çänib at-tašrî'î fî as-sunna an-nabawiyya», *as-Sunna an-nabawiyya wa manhaçuhâ fî binâ' al-ma'rifa wa al-úaëâra* (nadwa), 'Ammân, 1992., str. 997.

4. određeni postupci i navike koji su bili karakteristični samo za Muhammeda (alejhis-selam) i koji su ostali njegovim osobenostima, kao što je neprekidni post dan i noć, neuzimanje sadake od drugih, sastavljanje u braku više od četiri žene i sl.⁸

Poslanikove (alejhis-selam) riječi koje se odnose na ovosvjetska pitanja se u literaturi vrlo često imenuju sa *emru iršad* (*instrukcije, upute*) što je suprotno *naredbama* (*emrut-teklif*). Jedno od pravila metodologije šerijatskog prava jeste da prakticanje instrukcija ne može biti obavezno, pa ni pohvalno, jer se njima ne namjerava približavanje Allahu (dželle šanuhu), niti imaju značenje ibadeta. Poznato je, također, da bi se nešto smatralo obaveznim, ili pohvalnim da ono mora biti argumentirano.⁹

Tako Ibn Hamedan u djelu *Nihajetul-mubtedi'in* kaže: *Oni (poslanici) su bezgriješni u onome što su prenijeli od Allaha (dželle šanuhu), ali nisu pošteđeni greške, zaborava ili sitnih grijeha mimo toga.*¹⁰

Ši'itski autori smatraju da su vjerovjesnici potpuno bezgriješni, i da nisu bili skloni ni grešci ni zaboravu. Oni ističu da su takvi bili i u mladosti i u starosti, pa čak i u ovosvjetskim pitanjima. Međutim, činjenica je da je Božiji Poslanik (alejhis-selam) potvrđivao kao istinito nešto od onoga što su licemjeri izmislili, kao što se desilo u Bitki na Tebuku, kolebao se jedno vrijeme o slučaju potvore sve dok nisu objavljeni ajeti koji su otklonili svaku sumnju sa h. Aiše i sl.

Ove dvije vrste sunneta, po mišljenju jednog broja islamskih znanstvenika, uglavnom šerijatskih pravnikâ, nisu normativnog karaktera, jer se prva vrsta bazira na ljudskoj prirodi i potrebi, a druga i treća na znanju i životnom iskustvu u čemu nije imala udjela božanska objava, niti vjerovjesništvo ili poslanstvo.

1.2. Zakonodavni sunnet (tešri'i) se sastoji od uzornog života Božijeg Poslanika (alejhis-selam), bilo da je on izražen riječima, praksom, ili prećutnim odobrenjima, a odnosi se na pitanja vjerovanja, šerijatske propise vezane za ibadete, opće principe morala, vrednovanje određenih postupaka i sl.¹¹ Ova vrsta sunneta se jedino smatra normativnom, a dalje se dijeli na dvije podvrste koje imaju opće, univerzalno i na druge dvije koje imaju ograničeno važenje.

1. Ono što je poteklo od Muhammeda (alejhis-selam) kao poslanika, na način prenošenja od Allaha (dželle šanuhu), kao što je slučaj sa objašnjenjima jezgrovitih (*mudžmel*) mjesta u Kur'anu (azimuš-šan), specificiranjem općih kur'anskih pravnih normi, svođenjem apsolutnih normi, ili objašnjenja dozvoljenog, zabranjenog, principa vjerovanja, morala i sl. normativno je i nužno ga je slijediti do Sudnjega dana svima onima koji se osjećaju sljedbenicima Muhammeda (alejhis-selam). Ovaj sunnet nije limitiran ni vremenom, ni okolnostima. Ono što je Muhammed (alejhis-selam) u svojstvu poslanika rekao, uradio ili odobrio je u okvirima onoga što iznosi

⁸ Dr. Mu'ammad Sa'id Rama'ân al-Bu'îlî, «as-Sunna ma'ðaran li at-tašrî' wa manhaç al-iútiçâç bihâ», *as-Sunna an-nabawiyya wa manhaçuha fî binâ' al-ma'rifa wa al-úa'âra* (nadwa), 'Ammân, 1992., str. 465.

⁹ Mahmûd Abû Rayya, *Advâ' 'alâ as-sunna al-Muhammadiyya*, Dâr al-ma'ârif, Kairo, str. 15.

¹⁰ Mahmûd Abû Rayya, *nav. djelo*, str. 15.

¹¹ Dr. Yûsuf al-Qara'âwî, «al-Çânib at-tašrî'î fî as-sunna an-nabawiyya», str. 993.

Kur'an (azimuš-šan), ali nekada on obznanjuje i ono što je Kur'an (azimuš-šan) potpuno prešutio.

Sve naredbe i zabrane koje su određene ovom vrstom sunneta su obavezujuće za sve muslimane bez obzira na individualne okolnosti, društveni status ili politički položaj. Da bi prakticirao ove zakone pojedinac ne mora imati nikakvo ranije odobrenje od vjerskog vođe ili vlade.¹²

2. Nekada je Božiji Poslanik (alejhis-selam) govorio u funkciji muftije, kao što je slučaj sa Hindom, kćerkom Utbe, ženom Ebu Sufjana koja se požalila Vjerovjesniku (alejhis-selam) na škrtoost svoga muža, pa joj je Božiji Poslanik (alejhis-selam) dozvolio da uzme iz njegova imetka onoliko koliko joj je potrebno, njoj i njenom djetetu.¹³ Ovo se smatra fetvom (šerijatskopравnim mišljenjem), a ne presudom, jer Poslanik (alejhis-selam) nije saslušao Ebu Sufjana, niti ga je pitao o razlozima njegova postupka, niti je od Hinde tražio dokaz za njene tvrdnje.¹⁴

3. Ono što je rezultat Poslanikova (alejhis-selam) imameta i vrhovne vlasti u zajednici, kao što je mobiliziranje vojske, raspoređivanje ratnog plijena, dijeljenje sredstava iz državne blagajne, postavljanje nositelja sudske i izvršne vlasti, sklapanje i provođenje ugovora i sl. što je u djelokrugu rada imama i uvažavanja interesa zajednice je također normativni sunnet, ali on ne spada u općevažuću legislaturu.

Sasvim je jasna razlika između poslanstva i upravljanja poslovima zajednice. Veliki broj poslanika je imao zadaću da izvrši duhovni i moralni preporod zajednice, ali ne i da mijenjaju njeno političko i društveno ustrojstvo.¹⁵

Sunnet ove vrste nije općenito normativan, nego ga je obavezno slijediti tek kada ga aktuelni imam preporuča i niko nema pravo da prakticira nešto od ovoga sam od sebe pod izgovorom da je to Poslanik (alejhis-selam) radio ili tražio da se čini.¹⁶

4. Ono što je Poslanik (alejhis-selam) činio kao sudija u pojedinačnim parnicama. Ni ova vrsta sunneta nije općenito normativna, jer Poslanik (alejhis-selam) donosi presudu prema dokazima koji mu stoje na raspolaganju. Ako neko smatra da je njegov zahtjev za dobijanjem određenih prava opravdan – on će ih moći koristiti tek kada mu to sudija presudi.¹⁷ Ovdje treba napraviti jasnu distinkciju

¹² Više v.: Ph D M. H. Kamali, *Principles of islamic jurisprudence*, str. 66. - 67.

¹³ Originalni tekst hadisa glasi:

حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ هِشَامٍ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ هِنْدٌ أُمُّ مُعَاوِيَةَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ أَبَا سُفْيَانَ رَجُلٌ شَحِيحٌ فَهَلْ عَلَيَّ جُنَاحٌ أَنْ أَخَذَ مِنْ مَالِهِ سِرًّا قَالَ خُذِي أَنْتِ وَبَنُوكَ مَا يَكْفِيكَ بِالْمَعْرُوفِ

Na ovaj način bilježi ga al-Buhārī, *Sahīh*, «Kitāb al-buyū'», br. 2059.; a nalazi se još u: «Kitāb an-nafaqāt», br. 4.945.; «Kitāb al-ahkām», br. 6.644.; Muslim, *Sahīh*, «Kitāb al-aqdiya», br. 3233.; an-Nasā'ī, *Sunan*, «Kitāb ādāb al-qudāt», br. 5325.; Abū Dāvūd, *Sunan*, «Kitāb al-buyū'», br. 3065.; Ibn Mādža, *Sunan*, «Kitāb at-tidžārāt», br. 2284.; Ahmad, *Musnad*, «Bāqī musnad al-ansār», br. 22.988.; br. 23.098.; br. 24.531.; ad-Dārimī, *Sunan*, «Kitāb an-nikāh», br. 2.159.

¹⁴ Ibn Qayyim al-Džawziyya, *Zād al-ma'ād fi hady hajr al-'ibād*, Mu'assasa ar-risāla, Bejrut, 1996., III, str. 429.

¹⁵ Više v.: al-Imām al-Qarāfī, *al-Ihkām fi tamyiz al-fatāwā 'an al-ahkām wa tasarrufāt al-qādī wa al-imām*, Maktaba al-matbu'ā al-islāmiyya, Haleb, 1967, str. 106.

¹⁶ O različitom poimanju ovog hadisa od strane {erijatskih pravnika vi{e v.: al-Imām al-Qarāfī, *nav. djelo*, str. 116.

¹⁷ 'Afīf 'Abd al-Fattāh Tabbāra, *Rūh ad-dīn al-islāmi*, str. 468.-470.

između konkretne presude koja se vezuje za određeni sudski spor koja nije normativna i između procedure vođenja sudskog spora koja je normativna.¹⁸

U ovim slučajevima Poslanik (alejhis-selam) je na osnovu dokaza koje su strane u sporu iznosile donosio presudu, što ne mora značiti da je uvijek bio u pravu, za što je najbolji dokaz sam hadis Božijeg Poslanika (alejhis-selam) u kojem stoji:

6967 حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ عَنْ سُفْيَانَ عَنْ هِشَامٍ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ زَيْنَبَ بِنْتِ أُمِّ سَلَمَةَ عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ وَإِنَّكُمْ تَخْتَصِمُونَ إِلَيَّ وَلَعَلَّ بَعْضَكُمْ أَنْ يَكُونَ الْحَنَ بِحُجَّتِهِ مِنْ بَعْضٍ وَأَقْضِيَ لَهُ عَلَى نَحْوِ مَا أَسْمَعُ فَمَنْ قَضَيْتُ لَهُ مِنْ حَقِّ أَخِيهِ شَيْئًا فَلَا يَأْخُذْ فَإِنَّمَا أَقْطَعُ لَهُ قِطْعَةً مِنَ النَّارِ * (البخارى)

Prema tome, Božiji Poslanik (alejhis-selam) je donosio presude na osnovu dokaza koji su mu predloženi, na osnovu svjedočanstva očevidaca i zakletve okrivljenog.¹⁹ Primjer Poslanikovih presuda jeste davanje nekome u posjed određene imovine na osnovu prava preče kupnje (*šuf'a*), razvrgavanje određenih brakova i ugovora, utvrđivanje vraćanja duga...

Određene aktivnosti Poslanika (alejhis-selam) mogu se nalaziti između ove dvije spomenute kategorije s obzirom da imaju atribute i jedne i druge vrste. To nekad čini veliku poteškoću da se shvati da li se radi o čisto personalnoj aktivnosti ili predstavlja primjer drugima koji se treba slijediti. Takav je slučaj sa puštanjem brade i potkresivanjem brkova. Većina uleme ne smatra da se radi o pukom pridržavanju uobičajene prakse, nego da je Poslanik (alejhis-selam) ustanovio primjer kojeg vjernici trebaju slijediti. Drugi zastupaju suprotan stav smatrajući da je to bio dio društvene prakse Arapa kojom su se nastojali razlikovati od Jevreja i drugih nearapa koji su brijali bradu i puštali brkove.²⁰

Treba svakako naglasiti da je većina sunneta, bez obzira radilo se o riječima, praksi ili odobrenjima, zakonodavnog karaktera i traži se slijeđenje Božijeg Poslanika (alejhis-selam) u tome. To je onaj dio sunneta Božijeg Poslanika (sallallahu 'alejhi ve sellem) gdje je izražena namjera približavanja Allahu (dželle šanuhu). Međutim, istina je, također, da na drugoj strani postoji određeni dio sunneta koji je izraz ljudske dimenzije Božijeg Poslanika, njegovih prirodnih potreba, navika, ličnog iskustva i saznanja, koji nije normativnog karaktera i u čemu musliman nije obavezan slijediti Božijeg Poslanika (alejhis-selam).

¹⁸ Više v.: dr. 'Abd al-Karīm Zaydān, *al-Vad'iz fī usūl al-fiqh*, Bagdad, 1970, str. 135.

¹⁹ Mahmūd Abū Rayya, *nav. djelo*, str. 15.

²⁰ Više v.: Ph D M. H. Kamali, *nav. djelo*, str. 65.-66.

2. KOLIKO JE POSLANIKOVA, S.A.V.S., MEDICINA NORMATIVNA

Medicina Božijeg Poslanika, s.a.v.s., spada u onaj dio Poslanikova, s.a.v.s., sunneta koji nije normativnog karaktera. Ona je, uglavnom, rezultat njegova znanja i životnog iskustva koji se temelje na uvažavanju zahtjeva trenutnih okolnosti. Upute u ovoj oblasti su periferne u odnosu na glavnu zadaću poslaničke misije i ne smatraju se dijelom Šerijata.

Međutim, ako Božiji Poslanik, s.a.v.s., postavlja određene principe, kao što su:

- naredbe da se treba liječiti, jer je Allah, dželle šanuhu, za svaku bolest dao lijek:

حَدَّثَنَا بَشْرُ بْنُ مُعَاذِ الْعَقَدِيِّ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ زِيَادِ بْنِ عِلَاقَةَ عَنْ أُسَامَةَ بْنِ شَرِيكَ قَالَ قَالَتْ الْأَعْرَابُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَلَا تَنْدَاوِي قَالَ نَعَمْ يَا عِبَادَ اللَّهِ تَدَاوَوْا فَإِنَّ اللَّهَ لَمْ يَضَعْ دَاءً إِلَّا وَضَعَ لَهُ شِفَاءً أَوْ قَالَ دَوَاءً إِلَّا دَاءً وَاحِدًا قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَا هُوَ قَالَ الْهَرَمُ قَالَ أَبُو عَيْسَى وَفِي الْبَابِ عَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ وَأَبِي هُرَيْرَةَ وَأَبِي خُرَيمَةَ عَنْ أَبِيهِ وَابْنِ عَبَّاسٍ وَهَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ²¹

Od Usame ibn Šerika se prenosi da su beduini pitali Božijeg Poslanika, s.a.v.s., da li da se liječe, pa im je rekao: *Da, Božiji robovi, liječite se, jer Allah nije dao bolest, a da za nju nije odredio lijek, osim jednoga.* Upitaše ga: "Božiji Poslaniče, a koja je to bolest?" *Starost* - odgovori Poslanik, s.a.v.s.

- da se treba liječiti isključivo onim što je dopušteno:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْوَاسِطِيِّ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبَّاشٍ عَنْ ثَعْلَبَةَ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِي عِمْرَانَ الْأَنْصَارِيِّ عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ الدَّاءَ وَالِدَوَاءَ وَجَعَلَ لِكُلِّ دَاءٍ دَوَاءً فَتَدَاوَوْا وَلَا تَدَاوَوْا بِحَرَامٍ²²

Ebud-Derda kazuje da je Božiji Poslanik, s.a.v.s., rekao:

Doista je Allah, dž.š., dao i bolest i lijek i odredio za svaku bolest lijek, pa se liječite, ali se ne liječite onim što je zabranjeno.

ili daje smjernice odnosa prema tijelu, općenito, kao što je hadis u kome stoji da čovjek ima obaveze i prema svome tijelu:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُقَاتِلٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا الْأَوْزَاعِيُّ قَالَ حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ أَبِي كَثِيرٍ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ قَالَ حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَمْرٍو بْنِ الْعَاصِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا عَبْدَ اللَّهِ أَلَمْ أُخْبِرْ أَنَّكَ تَصُومُ النَّهَارَ وَتَقُومُ اللَّيْلَ فَلْتُ بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ فَلَا تَفْعَلْ صُمْ وَأَفْطِرْ وَفَمَّ وَنَمَّ فَإِنَّ لِحَسَدِكَ عَلَيْكَ حَقًّا وَإِنَّ لِعَيْنِكَ عَلَيْكَ حَقًّا وَإِنَّ لِرِزْوَجِكَ عَلَيْكَ حَقًّا²³

Abdullah ibn Amr ibn el-As kaže da mu je Božiji Poslanik, s.a.v.s., rekao:

²¹ Hadis navode: at-Tirmizī, *Sunan*, «Kitāb at-tibb ‘an Rasūlillāh», br. 1961.; Abū Dāvūd, *Sunan*, «Kitāb at-tibb», br. 3357., 3376.; Ibn Mādža, *Sunan*, «Kitāb at-tibb», br. 3427.; Ahmad, *Musnad*, «Awwal musnad al-Kūfīyyīn», br. 17.726., 17.727., 17.728.,

²² Hadis se nalazi kod Abū Dāvūda, *Sunan*, «Kitāb at-tibb», br. 3.376.

²³ al-Buhārī, *Sahīh*, "Kitāb an-nikāh", br. 4.800.; Muslim, *Sahīh*, "Kitāb as-siyām", br. 1.966.; an-Nasāī, *Sunan*, "Kitāb as-siyām", br. 2.350.; Ahmad, *Musnad*, "Musnad al-muksirīn min as-sahāba", br. 6.538.

Abdullahu, nisam li čuo da danju stalno postiš, a noću klanjaš?! Rekoh: "Tako je, Božiji Poslaniče!" Tada mi reče:

Ne čini to, posti i jedi, klanjaj i spavaj, jer ti imaš obaveza i prema svome tijelu, prema svome oku i prema svojoj supruzi.

Sve ove naredbe Božijeg Poslanika, s.a.v.s., su obavezujuće za sve njegove sljedbenike bez obzira gdje i kada živjeli.

Lijekovi o kojima se Božiji Poslanik, s.a.v.s., posebno pohvalno izražavao jesu:

- **med,**

- **alojevo drvo (العود الهندي):**

حَدَّثَنَا صَدَقَةُ بْنُ الْفَضْلِ أَخْبَرَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ قَالَ سَمِعْتُ الزُّهْرِيَّ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ عَنْ أُمِّ قَيْسِ بِنْتِ مِحْصَنٍ قَالَتْ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ عَلَيْكُمْ بِهَذَا الْعُودِ الْهِنْدِيِّ فَإِنَّ فِيهِ سَبْعَةَ أَسْفِينَةٍ يُسْتَعَطُّ بِهَا مِنَ الْعُدْرَةِ وَيُلْدُّ بِهَا مِنْ ذَاتِ الْجَنْبِ وَدَخَلْتُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِابْنِ لِي لَمْ يَأْكُلِ الطَّعَامَ فَبَالَ عَلَيْهِ فَدَعَا بِمَاءٍ فَرَشَّ عَلَيْهِ²⁴

Ummu Kajs bint Mihsan kaže: "Čula sam Vjerovjesnika, s.a.v.s., da govori:

Koristite ovo alojevo drvo, jer je ono ljekovito za sedam bolesti, među kojima je i ušmrkivanje u nos kod grlobolje i stavljanje u jednu stranu usta kod upale porebrice (pleuretis)...

- **ćurekot:**

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ خَالِدِ بْنِ سَعْدٍ قَالَ خَرَجْنَا وَمَعَنَا غَالِبُ بْنُ أَبَجَرَ فَمَرَضَ فِي الطَّرِيقِ فَقَدِمْنَا الْمَدِينَةَ وَهُوَ مَرِيضٌ فَعَادَهُ ابْنُ أَبِي عَتِيقٍ فَقَالَ لَنَا عَلَيْكُمْ بِهَذِهِ الْحَبَبَةِ السُّودَاءِ فَخُدُوا مِنْهَا خَمْسًا أَوْ سَبْعًا فَاسْحُقُوا بِهَا ثُمَّ اقْطُرُوا فِي أَنْفِهِ بِقَطْرَاتٍ زَيْتٍ فِي هَذَا الْجَانِبِ وَفِي هَذَا الْجَانِبِ فَإِنَّ عَائِشَةَ حَدَّثَنِي أَنَّهَا سَمِعَتْ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِنَّ هَذِهِ الْحَبَّةَ السُّودَاءَ شِفَاءٌ مِنْ كُلِّ دَاءٍ إِلَّا مِنَ السَّامِ قُلْتُ وَمَا السَّامُ قَالَ الْمَوْتُ²⁵

Aiša, r.a., prenosi da je Vjerovjesnik, s.a.v.s., rekao:

Ovo crno zrno je lijek od svake bolesti osim od "sama". "A šta je 'sam'?" – upitala sam. Smrt – rekao je on, s.a.v.s.

Istraživanja su pokazala da se konzumiranjem ćurekota izuzetno pojačava imunološki sistem čovjeka, a to je osnov u borbi protiv svake bolesti²⁶,

- **kauterizacija (spaljivanje rana)**

- **isisavanje krvi (hidžama) i dr.**

Svi ostali lijekovi koje preporučuje Božiji Poslanik, s.a.v.s., trebaju se shvatiti na način da su oni bili djelotvorni u tom vremenu i na tom prostoru, ali za nas oni mogu biti aktualni samo u slučaju da medicina nije otkrila djelotvornije načine liječenja, jer nije rijedak slučaj da se za tradicionalne načine liječenja ne može naći

²⁴ al-Buhārī, *Sahīh*, "Kitāb at-tibb", br. 5.260.;

²⁵ al-Buhārī, *Sahīh*, "Kitāb at-tibb", br. 5.255.; Ibn Mādža, *Sunan*, "Kitāb at-tibb", br. 3.440.; Ahmad, *Musnad*, "Bāqī musnad al-ansār", br. 23.916.

²⁶ Dr. Yūsuf al-Qaradāwī, "Poslanikova medicina", *Novi horizonti*, april, 2006., br. 80., str. 15.

prava alternativa. Prema tome, u ovome je vrlo važno ne generalizirati stvari, pa sve što je novo prihvatati, a sve što je staro odbacivati.

O tome da Božiji Poslanik, s.a.v.s., znanje o medicini nije dobivao Objavom najbolje svjedoči sljedeća predaja:

حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ عَنِ ابْنِ مِعَاوِيَةَ الزُّبَيْرِيِّ قَدِمَ عَلَيْنَا مَكَّةَ حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ قَالَ كَانَ عُرْوَةُ يَقُولُ لِعَائِشَةَ يَا أُمَّتَاهُ لَا أُعْجَبُ مِنْ فَهْمِكَ أَقُولُ زَوْجَهُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبِئْتُ أَبِي بَكْرٍ وَلَا أُعْجَبُ مِنْ عِلْمِكَ بِالشَّعْرِ وَأَيَّامِ النَّاسِ أَقُولُ ابْنَةُ أَبِي بَكْرٍ وَكَانَ أَعْلَمَ النَّاسِ أَوْ مِنْ أَعْلَمِ النَّاسِ وَلَكِنْ أُعْجَبُ مِنْ عِلْمِكَ بِالطَّبِّ كَيْفَ هُوَ وَمِنْ أَيْنَ هُوَ قَالَ فَضْرَبْتَ عَلَى مَنْكِبِهِ وَقَالَتْ أَيْ عُرْيَةٍ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَسْقُمُ عِنْدَ آخِرِ عُمُرِهِ أَوْ فِي آخِرِ عُمُرِهِ فَكَانَتْ تَقْدُمُ عَلَيْهِ وَفُودُ الْعَرَبِ مِنْ كُلِّ وَجْهِ فَنَنَعَتْ لَهُ الْأَنْعَاتَ وَكُنْتُ أُعَالِجُهَا لَهُ فَمِنْ تَمَّ²⁷

Urve je pitao Aišu, r.a.: "Majčice, ne čudim se tvome razumijevanju, kažem sebi: 'Supruga je to Božijeg Poslanika, s.a.v.s., i kćerka Ebu Bekra!' Ne čudim se ni tvome poznavanju poezije i povijesti Arapa, kažem sebi: 'Kćerka je to Ebu Bekra, a on je bio najobrazovaniji ili među najobrazovanijim ljudima!' Međutim, čudim se tvome poznavanju medicine, kakvo je i otkuda to znanje?! Tada me udari po ramenu i reče: "Urvice, Božiji Poslanik, s.a.v.s., je pred kraj svoga života obolio, pa su mu dolazile brojne delegacije sa svih strana i sugerirale različite načine liječenja i ja sam ih primjenjivala. Eto otkuda to znanje."

²⁷ Ahmad, *Musnad*, "Bāqī musnad al-ansār", br. 23.244.

3. HIDŽAMA U HADISIMA BOŽIJEG POSLANIKA, S.A.V.S.

3.1. Šta je hidžama (cupping)

Riječ *el-hadžm* (الحجم) od koje potječe riječ *hidžama* u arapskom jeziku znači sisanje, isisavanje (*mess*). Tako se kaže *حَجَمَ الصَّبِيُّ تُدِي أُمَهُ* (*Sisalo je dijete majčinu dojku*).

Hadždžam jeste osoba koja vrši hidžamu, dok je *mihdžem* bočica u koju se skuplja krv od hidžame, kao i nožić, skalpel kojim se procijeca koža pacijenta.

Hidžama²⁸ je vrsta drevnog narodnog liječenja koju su poznavali Kinezi, Egipćani, Babilonci, Perzijanci, Bizantinci, a onda su je i Arapi prakticirali u doba džahilijeta. Hidžama se danas sasvim legalno obavlja u Kini, Finskoj, Grčkoj i drugim zemljama.²⁹

Postoje dvije vrste hidžame: suha (*el-džaffe*) bez puštanja krvi i s puštanjem krvi (*er-ratbe*). Hidžama s puštanjem krvi razlikuje se od suhe po tome što se koža vakuumom nadraži, na nekoliko mjesta plitko zareže, stavi bočica na mjesto tog prorezivanja i onda putem isisavanja krv ističe u bočicu.

3.2. Hadisi Božijeg Poslanika, s.a.v.s., o hidžami

1 - حَدَّثَنِي الْحُسَيْنُ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ حَدَّثَنَا مَرْوَانُ بْنُ شِجَاعٍ حَدَّثَنَا سَالِمُ الْأَفْطُسُ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ الشِّقَاءُ فِي ثَلَاثَةِ شَرَبَةٍ عَسَلٍ وَشَرْطَةٍ³⁰ مَحْجَمٍ³¹ وَكَيْبَةٍ نَارٍ وَأَنْهَى أُمَّتِي عَنِ الْكَيِّ رَفَعَ الْحَدِيثَ وَرَوَاهُ الْقُمِيُّ عَنْ لَيْثٍ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْعَسَلِ وَالْحَجْمِ³²

Od Ibn Abbasa, r.a., se prenosi da je Božiji Poslanik, s.a.v.s., rekao:

Lijek je u tromu: pijenju meda, puštanju krvi³³ i prženju vatrom... (muttefekun alejhi)

Ibn Hadžer el-Askalani smatra da je Božiji Poslanik, s.a.v.s., ovdje ograničio lijekove samo na tri navedena jer su oni osnovni načini liječenja.³⁴

2 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مِقَاتٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا حُمَيْدُ الطَّوِيلُ عَنْ أَنَسِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ أَجْرِ الْحَجَامِ فَقَالَ احْتَجَمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَجْمَهُ أَبُو طَيْبَةَ وَأَعْطَاهُ صَاعَيْنِ مِنْ طَعَامٍ وَكَلَّمَ مَوْلِيَهُ فَخَفَّفُوا عَنْهُ وَقَالَ إِنَّ أُمَّتِلَ مَا تَدَاوَيْتُمْ بِهِ الْحَجَامَةَ وَالْفُسْطُ الْبَحْرِيُّ وَقَالَ لَا تُعَذِّبُوا صِبْيَانَكُمْ بِالْعَمْرِ مِنَ الْعُدْرَةِ وَعَلَيْكُمْ بِالْفُسْطِ³⁵ (متفق عليه)

²⁸ O hidžami više v.: as-Suyūṭī, *Vjerovjesnikova, s.a.v.s., medicina*, prijevod s engleskog: Haris Murtić, Libris, Sarajevo, 2003/1424., str. 27-29.

²⁹ Waddāh Madžd ad-dīn al-Haṭīb, *al-Hidžāma fī al-fiqh wa al-hadīs*, Dār al-fikr, Damask, 2004., str. 15.

³⁰ *Šartat^{mn}* znači: ubod, urez, dugačak rez, parotina i sl.

³¹ *Mihdžam* jeste nožić, skalpel, lanceta.

³² al-Buhārī, *Sahīh*, "Kitāb at-tibb", br. 5.248.; Muslim, *Sahīh*, "Kitāb as-salām", br. 4.086.; Ibn Mādža, *Sunan*, "Tibb", br. 3.482.; Ahmad, *Musnad*, "Wa min musnad Banī Hāšim", br. 2.098.

³³ *zareživanje nožića*.

³⁴ al-‘Asqalānī, *Fath al-Bārī*...

³⁵ al-Buhārī, *Sahīh*, "Kitāb at-tibb", br. 5.263.; Muslim, *Sahīh*, "Kitāb al-musāqāt", br. 2.952.; at-Tirmizī, *Sunan*, "Kitāb al-buyū‘ ‘an Rasūlillāh", br. 1.199.; Ahmad, *Musnad*, "Bāqī musnad al-muksirin", br. 11.603., 12.417.

Od Enesa, r.a., se prenosi da je bio upitan o naknadi za puštanje krvi pa je rekao: "Božiji Poslanik, s.a.v.s., dao je da mu se pusti krv. Krv mu je pustio Ebu Tajbe i Poslanik, s.a.v.s., mu je dao dvije mjerice (sa') hrane, a od njegovih gazdi je tražio da mu smanje porez. Tada je Poslanik, s.a.v.s., rekao:

Najbolje čime se liječite jeste puštanje krvi i morski kust (vrsta tamjana). Još je rekao: Nemojte svoju djecu mučiti stiskanjem rane nego koristite kust.

3 - حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ إِبرَاهِيمَ الدَّمَشْقِيُّ وَكَثِيرُ بْنُ عُيَيْبٍ قَالَا حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ عَنْ ابْنِ ثَوْبَانَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ أَبِي كَبَيْشَةَ الْأَنْمَارِيِّ قَالَ كَثِيرٌ إِنَّهُ حَدَّثَهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَحْتَجِمُ عَلَى هَامَتِهِ وَبَيْنَ كَتِفَيْهِ وَهُوَ يَقُولُ مَنْ أَهْرَاقَ مِنْ هَذِهِ الدَّمَاءِ فَلَا يَضُرُّهُ أَنْ لَا يَبْدَأُوا بِشَيْءٍ لَشَيْءٍ

Od Ebu Kebše el-Enmarija se prenosi da je Božiji Poslanik, s.a.v.s., činio hidžamu na (potiljku) glave i između plečki govoreći:

Ko pusti ovu krv neće mu uopće štetiti. Zašto ne bi liječili bolesti adekvatnim sredstvima?!³⁶

4 - 4097 عن ابن عباس، ر.ع، قال: قال رسول الله، صلى الله عليه وسلم: خير يوم تحتجمون فيه سبع عشرة، وتسع عشرة، وإحدى وعشرين، وما مررت بملا من الملائكة ليلة أسري بي إلا قالوا: عليك بالحجامة يا محمد³⁷

Od Ibn Abbasa, r.a., se prenosi da je Božiji Poslanik, s.a.v.s., rekao:

Najbolji dani u kojima ćete činiti hidžamu jesu 17., 19., 21., a u noći Isra'a nisam prošao ni pored jedne grupe meleka, a da mi nisu rekli: "Muhammede, naredi svojim sljedbenicima da se koriste hidžamom!"

3.3. Da li je hidžama dio normativnog sunneta ili ne

Vjerodostojni hadisi koje smo naveli jasno ukazuju da je puštanje krvi koristan način liječenja, ali nema kategoričnog argumenata na osnovu kojeg možemo tvrditi da se hidžama može smatrati normativnim sunnetom. Na osnovu te činjenice može se reći da je hidžama dopušteni čin, ali ništa više od toga.³⁸

Hadise koji govore da melec sugerira Poslaniku, s.a.v.s., da njegovi sljedbenici koriste hidžamu, kao i hadisi koji govore da je hidžama koristan način liječenja treba shvatiti na način da su to sugestije i preporuke koje nose ovosvjetski karakter i koje šerijatski pravници nazivaju instrukcijama (*emru iršad*), a ne zakonodavnim naredbama (*emr tešri'*). Vjerovjesnik, s.a.v.s., upućuje vjernike da se njome koriste jer je on prema njima blag i milostiv, brižan i pažljiv, a u ovome nema ništa što bi ukazivalo da je ovo dio normativnog sunneta koji se kao, obavezan ili pohvalan čin, treba slijediti, tako da bi onaj koji to čini bio nagrađen sevapom, a kažnjen onaj koji to zanemaruje.

³⁶ Abū Dāvūd, *Sunan*, "Kitāb at-tibb", br. 3.361.; Ibn Mādža, *Sunan*, "Kitāb at-tibb", br. 3.475. Za razliku od gore navedena dva hadisa koji su sasvim vjerodostojni, ovaj hadis je po ocjeni hadiskih kritičara dobrog niza prenosilaca (sanada).

³⁷ Ahmad, *Musnad*; al-Hakim, *al-Mustadrak*; as-Suyūti, *al-Džāmi' as-sagīr* (sahih – vjerodostojan).

³⁸ O ovome govore i poznati suvremeni šerijatski pravници dr. Muhammad Said Ramadān al-Būtī i Wahba Zuhaylī. (Više v.: Waddāh Madžd ad-dīn al-Hatīb, *nav. djelo*, str. 42.)

Razlika između instrukcija i pohvalnog čina jeste u tome što za pohvalan čin slijedi onosvjetska nagrada, a za instrukcije ovosvjetske koristi.³⁹

Hadise u kojima stoji da je hidžama lijek, a koje je Poslanik, s.a.v.s., izrekao na osnovu svog ovosvjetskog iskustva, ostaju rezultatom iskustva i predmetom rasprave. Hadis u kome melec naredjuje hidžamu jasno daje do znanja da je u hidžami korist, ali ljekari su ti koji danas trebaju odrediti kolika je i u čemu se ogleda ta korist, u kojim slučajevima se ona može koristiti, koje bolesti se mogu njome liječiti, u kojem životnom dobu se smije koristiti i sl.⁴⁰

Ako bi prihvatili da se radi o normativnom sunnetu onda bi bilo nužno da se u sunnetu navode precizne bolesti za koje se može koristiti, u kojoj mjeri i koje dobi da budu oni nad kojima će se provoditi hidžama.

Ibn Hadžer u *Fethul-Bariju* komentirajući riječi iz hadisa: ...*najbolje čime se možete liječiti jeste hidžama*... ističe da su stručnjaci iz ove oblasti mišljenja da su riječi upućene stanovnicima Hidžaza, odnosno Arabijskog poluotoka zbog vrućine i tamošnjih klimatskih uvjeta.⁴¹

3.4. Vrijeme u kojem treba vršiti hidžamu

حَدَّثَنَا عَبْدُ الْقُدُّوسِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَاصِمٍ حَدَّثَنَا هَمَّامٌ وَجَرِيرٌ بْنُ حَازِمٍ قَالَا حَدَّثَنَا قَتَادَةُ عَنْ أَنَسٍ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَحْتَجِمُ فِي الْأَخْدَعَيْنِ وَالكَاهِلِ وَكَانَ يَحْتَجِمُ لِسَبْعِ عَشْرَةَ وَيَسَعِ عَشْرَةَ وَإِحْدَى وَعِشْرِينَ قَالَ أَبُو عِيْسَى وَفِي الْبَابِ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ وَمَعْقِلِ بْنِ يَسَارٍ وَهَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ غَرِيبٌ

Od Enesa, r.a., se prenosi da je Božiji Poslanik, s.a.v.s., činio hidžamu na vratnim krvnim žilama i između plečki, a radio je to 17., 19. i 21. dana u mjesecu. (et-Tirmizi, el-Hakim)⁴²

O vremenu u kojem se vrši hidžama postoji veliki broj hadisa, međutim, samo gore navedeni je potpuno vjerodostojan.

Kao što smo vidjeli u njemu stoji da je Božiji Poslanik, s.a.v.s., činio hidžamu 17., 19. i 21. dana u mjesecu.

Ovaj hadis, također, ukazuje da je u tom vremenu dopušteno činiti hidžamu i ništa više, jer se radi o postupku Božijeg Poslanika, s.a.v.s. U ovome je Božiji Poslanik, s.a.v.s., slijedio upute drevne medicine o čemu će još biti govora.

Kod el-Buharija stoji, kako to prenosi Ibn Abbas, r.a., da je on činio hidžamu u vrijeme posta (tj. danju), dok ju je Ebu Musa, r.a., činio noću.

Na osnovu ovoga Ibn Hadžer zaključuje da će se hidžama vršiti onda kada se ukaže potreba za njom i nije vezana isključivo za jedno vrijeme.⁴³

Muveffekuddin el-Bagdadi u djelu *et-Tibbun-nebevi (Vjerovjesnikova medicina)* kaže da će se paziti na vrijeme koje zabranjuje Poslanik, s.a.v.s., za činjenje hidžame, ali samo ako je osoba zdrava, međutim, ako je bolesna, ali ako se radi o

³⁹ Više v.: Waddāh Madžd ad-dīn al-Hatīb, *nav. djelo*, str. 42.

⁴⁰ Više v.: W. M. al-Hatīb, *nav. djelo*, str. 43.

⁴¹ *Isto*, str. 43.

⁴² at-Tirmizī, *Sunan*, "Kitāb at-tibb 'an Rasūlillāh", br. 1.976.

⁴³ Waddāh Madžd ad-dīn al-Hatīb, *nav. djelo*, str. 49.

prijetoj potrebi onda će se hidžama obavljati u bilo kom vremenu ne nastojeći da to bude 17., 19. ili 21.,⁴⁴ budući da se prenosi da je Božiji Poslanik, s.a.v.s., činio hidžamu kao muhrim, a u ihramu se biva na početku mjeseca.⁴⁵

Ibn Kajjim el-Dževzije u svom djelu *Vjerovjesnikova medicina* ističe da je najbolje vrijeme u kojem se vrši hidžama treća četvrtina mjeseca.⁴⁶

3.5. Dijelovi tijela na kojima se čini hidžama

a) na tjemenu glave (*jafuh*)

Već je ranije naveden hadis kojeg prenosi Ebu Kebše el-Enmari u kojem se kaže da je Božiji Poslanik, s.a.v.s., činio hidžamu na potiljku glave i između plečki.

حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ مَخْلَدٍ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ أَبِي عَلْقَمَةَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْأَعْرَجِ عَنْ ابْنِ بُحَيْنَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ احْتَجَمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ مُحْرِمٌ بِلَحْيِ جَمَلٍ فِي وَسْطِ رَأْسِهِ

Od Abdullaha ibn Buhajne, r.a., se prenosi da je Božiji Poslanik, s.a.v.s., činio hidžamu na putu prema Mekki u *Čeljusti deva* (mjestu sedam milja udaljenom od Medine), kao muhrim. Hidžamu je činio na sredini glave.⁴⁷

حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ غِيَاثٍ حَدَّثَنَا حَمَّادُ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ أَبَا هِنْدٍ حَجَّمَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْيَافُوخِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا بَنِي بَيْبِاضَةَ أَنْكَحُوا أَبَا هِنْدٍ وَأَنْكَحُوا إِلَيْهِ وَقَالَ وَإِنْ كَانَ فِي شَيْءٍ مِمَّا تَدَاوُونَ بِهِ خَيْرٌ فَالْحِجَامَةُ

Od Ebu Hurejre, r.a., se prenosi da je Ebu Hindi činio hidžamu Vjerovjesniku, s.a.v.s., na tjemenu glave, pa je Poslanik, s.a.v.s., tom prilikom rekao:

*Benu Bejada, oženite Ebu Hinda i neka jedna od vaših kćeri bude s njim. Ako i u čemu od onoga čime se liječite ima koristi, onda je ima u hidžami.*⁴⁸

b) na vratnim žilama (*ahdeajn*) i između plečki (*kahil*)

حَدَّثَنَا عَبْدُ الْقُدُّوسِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا عَمْرٌو بْنُ عَاصِمٍ حَدَّثَنَا هَمَّامٌ وَجَرِيرٌ بْنُ حَازِمٍ قَالَا حَدَّثَنَا قَتَادَةُ عَنْ أَنَسٍ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَحْتَجِمُ فِي الْأَخْدَعَيْنِ وَالْكَاهِلِ وَكَانَ يَحْتَجِمُ لِسَبْعِ عَشْرَةَ وَيَسْعَ عَشْرَةَ وَإِثْنَيْ عَشْرِينَ قَالَ أَبُو عِيْسَى وَفِي الْبَابِ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ وَمَعْقِلِ بْنِ يَسَّارٍ وَهَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ غَرِيبٌ

Od Enesa, r.a., se prenosi da je Božiji Poslanik, s.a.v.s., činio hidžamu na vratnim krvnim žilama i između plečki, a radio je to 17., 19. i 21. dana u mjesecu. (et-Tirmizi, el-Hakim)⁴⁹

حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ أَبِرَاهِيمَ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ يَعْنِي ابْنَ حَازِمٍ حَدَّثَنَا قَتَادَةُ عَنْ أَنَسٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ احْتَجَمَ ثَلَاثًا فِي الْأَخْدَعَيْنِ وَالْكَاهِلِ قَالَ مُعَمَّرٌ احْتَجَمْتُ فَذَهَبَ عَقْلِي حَتَّى كُنْتُ أَلْفَنُ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ فِي صَلَاتِي وَكَانَ احْتَجَمَ عَلَى هَامَتِهِ

⁴⁴ <http://www.hegama.250x.com/7egama.htm> od 3.5.2006. god.

⁴⁵ <http://www.hegama.250x.com/7egama.htm> od 3.5.2006. god., str. 4.

⁴⁶ Waddāh Madžd ad-dīn al-Hafīb, *nav. djelo*, str. 52.

⁴⁷ al-Buhārī, *Sahih*, "Kitāb al-hadž", br. 1.705.; Muslim, *Sahih*, "Kitāb al-hadž", br. 2.088.; an-Nasāī, *Sunan*, "Kitāb manāsik al-hadž", br. 2.801.; Ibn Mādža, *Sunan*, "Kitāb at-tibb", br. 3.472.; Ahmad, *Musnad*, "Bāqī musnad al-ansār", br. 21.846.

⁴⁸ Abū Dāvūd, *Sunan*, "Kitāb an-nikāh", br. 1.798.

⁴⁹ at-Tirmizī, *Sunan*, "Kitāb at-tibb 'an Rasūlillāh", br. 1.976.

Od Enesa, r.a., se prenosi da je Božiji Poslanik, s.a.v.s., tri puta činio hidžamu na vratnim žilama i između plečki...⁵⁰

c) na stopalu

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ احْتَجَمَ وَهُوَ مُحْرَمٌ عَلَى ظَهْرِ الْقَدَمِ مِنْ وَجَعٍ كَانَ بِهِ قَالَ أَبُو دَاوُدَ سَمِعْتُ أَحْمَدَ قَالَ ابْنُ أَبِي عُرُوبَةَ أُرْسِلُهُ يَعْنِي عَنْ قَتَادَةَ

Enes, r.a., prenosi da je Božiji Poslanik, s.a.v.s., činio hidžamu, kao muhrim, na stopalu, zbog uboja kojeg je osjećao.⁵¹

d) na kuku (*virka*)

حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ أَبِرَاهِيمَ حَدَّثَنَا هِشَامٌ عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ عَنْ جَابِرٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ احْتَجَمَ عَلَى وَرِكِهِ مِنْ وَثْءٍ كَانَ بِهِ

Od Džabira, r.a., se prenosi da je Božiji Poslanik, s.a.v.s., činio hidžamu na kuku (*virka*) zbog uboja kojeg je osjećao.⁵²

Ovi vjerodostojni hadisi koji govore o pet dijelova tijela na kojima je Božiji Poslanik, s.a.v.s., činio hidžamu, ukazuju da je ovaj čin dopušten i šerijatski opravdan. Do ovoga je Božiji Poslanik, s.a.v.s., došao na osnovu životnog iskustva, odnosno medicinskog znanja koje je bilo poznato u to vrijeme na tim prostorima.

3.6. Šta liječi hidžama

O bolestima koje se mogu liječiti hidžamom uglavnom govore slabi hadisi. Tako se u njima govori da hidžama može liječiti:

- a) sve vrste bolesti krvnog sistema
- b) glavobolju i neke vrste migrene

حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ عَنْ هِشَامٍ عَنْ عِكْرَمَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ احْتَجَمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي رَأْسِهِ وَهُوَ مُحْرَمٌ مِنْ وَجَعٍ كَانَ بِهِ بِمَاءٍ يُقَالُ لَهُ لُحْيٌ جَمَلٌ وَقَالَ مُحَمَّدُ بْنُ سَوَّاءٍ أَخْبَرَنَا هِشَامٌ عَنْ عِكْرَمَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ احْتَجَمَ وَهُوَ مُحْرَمٌ فِي رَأْسِهِ مِنْ شَقِيقَةٍ كَانَتْ بِهِ

...Od Ibn Abbasa, r.a., se prenosi da je Božiji Poslanik, s.a.v.s., činio hidžamu kao muhrim na glavi zbog migrene koju je imao.⁵³

- c) aktivira ljudski organizam u cjelini
- d) pojačava memoriju
- e) preventivno djeluje protiv ludila, padavice i sl.
- f) pomaže zarastanju rana i raznih povreda
- g) smanjuje povišeni krvni pritisak

⁵⁰ Abū Dāvūd, *Sunan*, "Kitāb at-tibb", br. 3.362.; Vjerodostojan je po uvjetima al-Buhārīya i Muslima.

⁵¹ Abū Dāvūd, *Sunan*, "Kitāb al-manāsik", br. 1.566.; an-Nasāī, *Sunan*, "Kitāb manāsik al-hadždz", br. 2.800.; Ahmad, *Musnad*, "Bāqī musnad al-muksirīn", br. 13.314.

⁵² Abū Dāvūd, *Sunan*, "Kitāb at-tibb", br. 3.365.

⁵³ al-Buhārī, *Sahīh*, "Kitāb at-tibb", br. 5.266.

Sasvim je jasno i iz navedenih hadisa da Božiji Poslanik, s.a.v.s., znanje o bolestima koje se mogu liječiti hidžamom nije dobivao objavom, nego je ono zasnovano na njegovom znanju i iskustvu.

Da li ove bolesti i danas liječiti hidžamom ili možda nekim djelotvornijim i efikasnijim lijekom o tome sud trebaju donijeti medicinski eksperti. Tako griješe oni koji ograničavaju bolesti koje se mogu liječiti hidžamom na one koje se spominju samo u hadisima Božijeg Poslanika, s.a.v.s., kao i oni koji, unaprijed, odbacuju bilo kakvu mogućnost liječenja hidžamom, bez provjeravanja njenih efekata.

3.6. Šta se čini sa isisanom krvlju

U hadisima čija je vjerodostojnost, istina, slaba Božiji Poslanik, s.a.v.s., zahtjeva da se isisana krv zakopa. Budući da su slabi i da se na njima ne može temeljiti šerijatski propis može se zaključiti da se isisana krv treba odbaciti, ali na takav način kako ne bi štetila osobi na kojoj se činila hidžama, ali ni okolini; uzimajući u obzir pri tome da se ona u Šerijatu smatra nečistom te da, posmatrajući s medicinskog aspekta, sadrži bakterije.

3.7. Materijalna nadoknada osobi koja čini hidžamu

U hadisima Božijeg Poslanika, s.a.v.s., govori se i o materijalnoj nadoknadi osobi koja je izvršila uslugu hidžame.

حَدَّثَنَا آدَمُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ حُمَيْدِ الطَّوِيلِ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ دَعَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غُلَامًا حَجَّامًا فَحَجَّمَهُ وَأَمَرَ لَهُ بِصَاعٍ أَوْ صَاعَيْنِ أَوْ مَدًّا أَوْ مَدِينٍ وَكَلَّمَ فِيهِ فَخَفَّفَ مِنْ ضَرِيَّتِهِ

Od Enesa ibn Malika, r.a., se prenosi da je Vjerovjesnik, s.a.v.s., pozvao dječaka koji se bavio hidžamom pa je uradio hidžamu Poslaniku, s.a.v.s., a onda je Poslanik, s.a.v.s., rekao da mu se da mjerica ili dvije, odnosno pregršt ili dvije, pa je Poslanik, s.a.v.s., sugerisao te mu je i porez umanjen.⁵⁴

حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ عَنْ خَالِدٍ عَنْ عِكْرَمَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ احْتَجَّمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَعْطَى الْحَجَّامَ أَجْرَهُ وَلَوْ عَلِمَ كَرَاهِيَةَ لَمْ يُعْطِهِ

Od Ibn Abbasa, r.a., se prenosi da je rekao: "Vjerovjesnik, s.a.v.s., dao je da mu se uradi hidžama i osobi koja mu je to uradila dao je materijalnu nadoknadu, a da je to smatrao pokuđenim ne bi mu je dao."⁵⁵

حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ حَدَّثَنَا خَالِدٌ عَنْ عِكْرَمَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ احْتَجَّمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَعْطَى الْحَجَّامَ أَجْرَهُ وَلَوْ عَلِمَهُ خَبِيثًا لَمْ يُعْطِهِ

Od Ibn Abbasa, r.a., se prenosi da je rekao: "Božiji Poslanik, s.a.v.s., dao je da mu se uradi hidžama i osobi koja mu je to uradila dao je materijalnu nadoknadu, a da ju je smatrao nevaljalom ne bi mu je dao."⁵⁶

⁵⁴ al-Buhārī, *Sahīh*, "al-Idžāra", br. 2.160.; Muslim, *Sahīh*, "al-Musāqāt", br. 1.577.

⁵⁵ al-Buhārī, *Sahīh*, "al-Idžāra", br. 2.158., 2.159.; Muslim, *Sahīh*, "al-Musāqāt", br. 1.202.

⁵⁶ Abū Dāvūd, *Sunan*, "Kitāb al-buyū", br. 2.969.

حَدَّثَنَا عَبْدُ الْحَمِيدِ بْنُ بَيَانَ الْوَاسِطِيُّ حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ يُونُسَ عَنْ ابْنِ سِيرِينَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَحْتَجَمَ وَأَعْطَى الْحَجَّامَ أَجْرَهُ

Od Enesa ibn Malika se prenosi da je Vjerovjesnik, s.a.v.s., dao da mu se izvrši hidžama i dao je toj osobi materijalnu nadoknadu.⁵⁷

Međutim, postoji i drugi, također, vjerodostojni hadisi koji osuđuju uzimanje bilo kakve materijalne nadoknade za vršenje usluge hidžame:

وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ حَاتِمٍ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ الْقَطَّانُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يُوسُفَ قَالَ سَمِعْتُ السَّائِبَ بْنَ يَزِيدَ يُحَدِّثُ عَنْ رَافِعِ بْنِ خَدِيجٍ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ شَرُّ الْكَسْبِ مَهْرُ الْبَغِيِّ وَتَمَنُّ الْكَلْبِ وَكَسْبُ الْحَجَّامِ⁵⁸

Rafi' ibn Hadidž prenosi da je čuo Vjerovjesnika, s.a.v.s., kako kaže:

Najgore zarade jesu: plaćanje razvratnici, naknada za psa i zarada osobe koja čini hidžamu.

Velika većina šerijatskih pravnika svih šerijatkopravnih škola smatra da je zarada osobe koja čini hidžamu dopuštena, na osnovu predaje Ibn Abbasa, r.a., u kojoj stoji: "...osobi koja mu je to uradila dao je materijalnu nadoknadu, a da je to smatrao pokuđenim ne bi mu je dao."

Hadisi, pak, kojima se zabranjuje uzimanje materijalne naknade za obavljanje hidžame razumijevaju se na način da se ne radi o zasebnom zanimanju čije bi usluge trebalo naplaćivati.

Ibnul-Dževzi smatra da je pokuđeno uzimanje materijalne naknade za činjenje hidžame, jer se radi o usluzi koja u slučaju potrebe postaje obaveza muslimana prema muslimanu, pa stoga za nju ne bi trebalo uzimati naknadu.⁵⁹

U svakom slučaju ovo ulazi u okvir običajnog prava. Tako, ako je praksa na određenom području da se takve i slične usluge naplaćuju, onda nema smetnje da se naplaćuje i činjenje hidžame, u protivnom, to ne bi trebalo činiti!

⁵⁷ Ibn Mādža, *Sunan*, "Kitāb at-tidžārāt", br. 2.155.

⁵⁸ Muslim, *Sahih*, "Kitāb al-musāqāt", br. 2.931.; at-Tirmizī, *Sunan*, "Kitāb al-buyū' 'an Rasūlillāh", br. 1.196.; an-Nasāī, *Sunan*, "Kitāb as-sayd wa az-zabaih", br. 4.220.; Abū Dāvūd, *Sunan*, "Kitāb al-buyū'", br. 2.967.; Ahmad, *Musnad*, "Musnad al-Makiyyīn", br. 15.251.

⁵⁹ Waddāh Madžd ad-dīn al-Hatīb, *nav. djelo*, str. 86.

4. OŽIVLJAVANJE SUNNETA KOJI JE VEĆ BIO ZAMRO

Na kraju ovog podsjećanja na hidžamu, koliko ju je uvažavao i kako ju je prakticirao Božiji Poslanik, s.a.v.s., želim da se prisjetimo hadisa u kojem Božiji Poslanik, s.a.v.s., kaže:

عن جرير بن عبدالله، رضي الله عنه، عن النبي، صلى الله عليه وسلم، قال:
من سن سنة حسنة عمل بها بعده كان له أجره ومثل أجرهم من غير أن ينقص من
أجورهم شيء، ومن سن سنة سيئة فعل بها بعده كان عليه وزرها ومثل أوزارهم من
غير أن ينقص من أوزارهم شيء⁶⁰

Ko uvede u praksu neki pozitivan postupak koji bude nakon njega prakticiran imat će nagradu za njega, ali i nagradu svih onih koji ga poslije njega budu činili, a da se njihova nagrada neće ništa umanjiti. Ko, pak, uvede u praksu neki ružan postupak, radnju koja bude prakticirana imat će grijeh za njega, ali i grijeh svih onih koji ga poslije njega budu činili, a da se njihov grijeh neće ništa umanjiti.

⁶⁰ Ibn Mādža, *Sunan*, "Kitāb al-muqaddima", br. 199.

ZAKLJUČCI

- Veliki dio islamskih znanstvenika, posebno šerijatski pravnici (Ibn Kutejbe, el-Karafi, Ibn Kajjim el-Dževzijje, ed-Dihlevi, Rešid Rida, Mahmud Šeltut, et-Tahir ibn Ašur, el-Karedavi i dr.) smatraju da je nužno u uzornom životu Božijeg Poslanika, s.a.v.s., razlikovati normativni i nenormativni dio, dio koji je obavezujući za sve njegove sljedbenike i onaj drugi koji je izraz njegove ljudske dimenzije i samim tim nije obavezujući za njegove sljedbenike;
- hidžama je vrsta tradicionalnog narodnog liječenja koju su poznavali Kinezi, Egipćani, Bizantinci, Perzijanci, a prakticirali su je i Arapi u doba džahilijeta;
- u sunnetu Božijeg Poslanika, s.a.v.s., hidžama se navodi kao dio društvene prakse i običaja Arapa toga vremena;
- u vjerodostojnim hadisima se navodi da su melec naredili Vjerovjesniku, s.a.v.s., da čini hidžamu, ali u tim hadisima nema konkretnih pojašnjenja koje se bolesti njome liječe, kako se ona vrši, u koje vrijeme i u kojoj starosnoj dobi;
- očito je da se Božiji Poslanik, s.a.v.s., pohvalno izražavao o vrijednosti hidžame i da ju je koristio za liječenje različitih vrsta oboljenja;
- nema vjerodostojnih hadisa koji precizno govore o danu u sedmici u kojem je pohvalno činiti hidžamu. Jedina preporuka koja se navodi jeste da se ona čini 17., 19. i 21. u mjesecu po lunarnom kalendaru;
- u nekoliko sasvim vjerodostojnih hadisa govori se o dijelovima tijela na kojima se čini hidžama: tjemenu glave, vratnim žilama, između plećki, stopalu, kukovima i sl.
- u hadisima Božijeg Poslanika, s.a.v.s., od kojih je većina slaba, govori se i o koristi hidžame, odnosno o bolestima koje se mogu liječiti hidžamom. Tako se u hadisima spominje da se njome mogu liječiti bolesti krvnog sistema, glavobolja i migrena, da preventivno djeluje protiv ludila, padavice, pomaže zarastanju rana i raznih povreda, smanjuje povišeni krvni pritisak, pojačava memoriju, odnosno aktivira ljudski organizam u cjelini;
- nema vjerodostojnog hadisa koji bi nam ukazao na to šta činiti sa isisanom krvlju. Stoga, dopušteno je ukloniti je na bilo koji način koji odobravaju zdravstveni i šerijatski kriteriji;
- po mišljenju većine šerijatskih pravnika dopušteno je uzimati materijalnu nadoknadu za uslugu vršenja hidžame;
- Poslanikovo, s.a.v.s., preporučivanje hidžame spada u njegove instrukcije koje se odnose na ovosvjetske aktivnosti, a ne smatra se šerijatskom naredbom. Iz ovoga proizlazi da nećemo biti grešni ako ne koristimo hidžamu, ali, ipak, zanemarujemo ono što je bio dio Poslanikova, s.a.v.s., uzornog života o čemu se pohvalno izražavao;
- o hidžami, njenoj djelotvornosti i efikasnosti, svoju riječ trebaju dati medicinski stručnjaci. Kod liječenja oboljenja kod kojih se dokaže korisnom i efikasnom treba je i koristiti, u protivnom, shvatati je kao lijek koji je u vrijeme Božijeg Poslanika, s.a.v.s., bio jedan od najdjelotvornijih i najefikasnijih.